

การศึกษาสถานการณ์การดำเนินงาน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านเชิงวิชาชีพ ด้านทันตสุขภาพ ทั่วประเทศ

Study of operational situation specialty of health volunteers on oral health in Thailand.

เชมณัฐ เชื้อชัยทัศน นักวิชาการสาธารณสุขชำนาญการ

เดือนเพ็ญ สาคร นักวิชาการสาธารณสุขปฏิบัติการ

สำนักทันตสาธารณสุข กรมอนามัย

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานการณ์การดำเนินงานอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน(อสม.)เชิงวิชาชีพ ด้านทันตสุขภาพทั่วประเทศ นำเสนอในระดับนโยบายของกระทรวงสาธารณสุข ให้มีการพิจารณาอสม.ดีเด่น สาขาทันตสุขภาพ กลุ่มตัวอย่างคือหัวหน้างานหรือผู้รับผิดชอบงานทันตสาธารณสุขที่ปฏิบัติงานในสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ โดยใช้แบบสอบถามกับกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่ 76 จังหวัด รวม 76 คน และการลงพื้นที่เก็บข้อมูลใน 4 จังหวัดๆละ 2 พื้นที่ รวม 8 พื้นที่ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ร่วมกับการสังเกต สัมภาษณ์รายกลุ่ม อสม.จำนวน 80 คน และสัมภาษณ์เชิงลึก 5 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่ม อสม.ทันตภิบาลที่ปฏิบัติงานในโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) ผู้อำนวยการ รพ.สต.ทันตภิบาลที่ปฏิบัติงานใน สตจ. ผู้รับผิดชอบงานอสม.ของจังหวัด จำนวน 42 คน เกี่ยวกับนโยบาย การสนับสนุน และกิจกรรมของอสม.ในการดำเนินงานทันตสุขภาพ เชิงปริมาณวิเคราะห์โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา เชิงคุณภาพ วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา ดำเนินงานเดือนตุลาคม 2559- กรกฎาคม 2560 ผลการศึกษา ด้านบทบาท พบว่ามี อสม. ให้คำแนะนำ คำปรึกษา เบื้องต้น สอนแปรงฟันให้ประชาชนได้ ร้อยละ 71.6 ส่วนกิจกรรม พบว่า อสม.ประสานงานกับชุมชนและเจ้าหน้าที่สาธารณสุข ร้อยละ 80.1 ทั้งนี้บทบาทและกิจกรรมการดำเนินงานส่งเสริมสุขภาพช่องปากของ อสม.สามารถช่วยให้เด็กและคนในชุมชนมีฟันผุลดลง ร้อยละ 19.9 ด้านการอบรม พบว่าร้อยละ 46.1(35 จังหวัด) มีการอบรม อสม.ด้านทันตสุขภาพ ครอบคลุม 12 ศูนย์อนามัย และปี 2557-2559 อสม.ได้รับการอบรมด้านทันตสุขภาพ ร้อยละ 10.1 และมี 13 จาก 35 จังหวัดมีศักยภาพจัดประกวดอสม.เชิงวิชาชีพด้านทันตสุขภาพในระดับจังหวัด ร้อยละ 17.1 ด้านความคิดเห็นต่อการกำหนดให้มีอสม.เชิงวิชาชีพด้านทันตสุขภาพ พบว่าร้อยละ 84.2 เห็นควรกำหนดให้มี อสม.เชิงวิชาชีพ สาขาทันตสุขภาพ และจังหวัดที่ไม่มีการอบรม อสม. เห็นด้วยมากถึงร้อยละ 90.2

การศึกษานี้สรุปว่า อสม.ส่วนใหญ่ได้ทำบทบาทหน้าที่เกี่ยวกับทันตสุขภาพอยู่แล้ว และหัวหน้าฝ่ายหรือผู้แทนที่ทำงานทันตสุขภาพ รวมถึงอสม.และผู้เกี่ยวข้องเห็นด้วยกับแนวคิดที่จะให้มีอสม.เชิงวิชาชีพ สาขาทันตสุขภาพ ดังนั้นเพื่อช่วยแก้ปัญหาโรคในช่องปากของประชาชนไทย กระทรวงสาธารณสุขควรกำหนดนโยบายระดับกระทรวงที่ชัดเจนให้มี อสม.เชิงวิชาชีพสาขาทันตสุขภาพ เพื่อสร้างขวัญกำลังใจและความภาคภูมิใจให้ อสม. ที่มีความมุ่งมั่นในการปฏิบัติงาน นำไปสู่การดูแลช่วยเหลือทันตสุขภาพแก่

ประชาชนทุกกลุ่มวัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงสนับสนุนคู่มือ/สื่อในการดำเนินงานและพัฒนา
ศักยภาพเจ้าหน้าที่ในการอบรม อสม.ให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน

คำสำคัญ : อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) / อสม.เชี่ยวชาญด้านทันตสุขภาพ

Abstract

The objectives of this study were to explore the roles and responsibility of health volunteers in the area of oral health. The results of the study will be used to support the decision about the specialty of health volunteers on oral health.

The chief of oral health units or responsible 76 persons from 76 Provincial Health Offices were asked to complete questionnaires. The qualitative data were also collected by interviewing 80 health volunteers and 42 responsible persons from 4 provinces, to explore about policy driven and the supporting system in their provinces. The data were collected during October 2016 to July 2017.

The results showed that, in terms of role and responsibility of health volunteers, 71.6% of them provided oral hygiene instruction, tooth brushing and gave general instruction about oral care. Eighty percent of health volunteers said they could co-operate with local communities and health personnel about oral health activities effectively. During the year 2014-2016, 46.1% (35 provinces) had oral health training program for health volunteers adjunct to general health, and among those provinces, 13 had already launched an oral health capacity contest to prepare health volunteers to be oral health specialty. Although the rest of the provinces did not provide oral training course, 90.2% of them supported the idea of health volunteer that specialty in oral health. Some (19.9%) confirmed that the prevalence of dental caries of children in the communities decreased due to the activities of health volunteers. Most of them believed that by promoting health volunteer to be a specialty on oral health, they could get more benefit and support, and they would willing to improve their role and responsibility on oral health.

In conclusion, the study showed that most village health volunteers have already been working in dental public health field. Head of dental departments, dental health workers and village health volunteers agree with the notion about nominating the “village health volunteer specialty in oral health”. In order to decrease dental problems in Thai population, the Ministry of Public Health should have a policy to appoint for the village health volunteers specialty in oral health which will result in their pride and dignity to continue working in dental public health field in all age groups. In addition, the government should support the guideline, dental media, and training programme for village health volunteer specialty in oral health to be standardized.

Key words: Village Health Volunteers (VHV) / specialty of health volunteers on oral health.

บทนำ

จากการสำรวจสภาวะทันตสุขภาพแห่งชาติครั้งที่ 7 ปี 2555 ล่าสุดยังคงพบปัญหาโรคฟันผุสูงทั้งในฟันน้ำนมและฟันแท้ ในเด็กกลุ่มอายุ 3 ปี และ 5 ปีพบสถานการณ์โรคฟันผุร้อยละ 51.7 และ 78.5⁽¹⁾ โดยฟันผุในเด็กเล็กส่วนใหญ่ยังไม่ได้รับการรักษา ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อการใช้ชีวิตของเด็ก กลุ่มเด็กและเยาวชน อายุ 12 ปีและ 15 ปี พบฟันผุร้อยละ 52.3 และ 62.4 ขณะที่กลุ่มวัยทำงาน อายุ 35-44 ปี พบฟันผุร้อยละ 86.7 และผู้สูงอายุในกลุ่มอายุ 60-74 ปี และกลุ่มอายุ 80-89 ปี พบฟันผุร้อยละ 97.1 และ 100 ตามลำดับ⁽¹⁾ ด้วยเหตุนี้ การดำเนินงานส่งเสริมทันตสุขภาพและการแก้ปัญหาโรคในช่องปากของทุกกลุ่มวัย จำเป็นที่จะต้องปรับแนวคิดและแนวทางการดำเนินงานให้เป็นระบบ โดยผู้มีส่วนได้เสียทุกฝ่ายเข้ามีส่วนร่วมในการดูแลทันตสุขภาพและมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและสิ่งแวดล้อมไปในทางที่เหมาะสม มีการระดมทรัพยากรจากทุกภาคส่วน จึงจะสามารถจัดการกับปัญหาโรคในช่องปากอย่างได้ผล ซึ่งอสม.เป็นบุคคลหนึ่งที่กระทรวงสาธารณสุข เห็นความสำคัญให้ช่วยงานสาธารณสุขในชุมชนตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ปี (2520-2524)⁽²⁾ ซึ่งปัญหาสุขภาพช่องปาก เป็น 1 ใน 14 องค์ประกอบที่กระทรวงสาธารณสุขเห็นความสำคัญ

ที่ผ่านมา กรมอนามัย ได้จัดทำข้อเสนอ/เกณฑ์การพิจารณา เสนอให้กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข พิจารณาให้มีอสม.เชี่ยวชาญ สาขาทันตสุขภาพ พร้อมยกระดับให้มีอสม.ดีเด่นระดับชาติ แต่จากข้อมูลตามประกาศกระทรวงสาธารณสุข เรื่องหลักเกณฑ์และวิธีการคัดเลือกอสม.ดีเด่น ประจำปี 2559 ยังคงมีสาขาการคัดเลือกอยู่เพียง 10 สาขาซึ่งไม่มีสาขาทันตสุขภาพ เนื่องจากยังขาดข้อมูลเชิงประจักษ์ของการดำเนินงานของอสม.ด้านทันตสุขภาพทั่วประเทศ⁽³⁾

ดังนั้น เพื่อสามารถยกระดับให้มีอสม.เชี่ยวชาญสาขาด้านทันตสุขภาพเพิ่มเป็นอีกสาขาหนึ่งที่มีเป้าหมายหลักร่วมกันคือส่งเสริม และมุ่งสร้างทันตสุขภาพที่ดีให้เกิดแก่ประชาชนอันจะนำไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดีของคนทั้งประเทศได้นั้น จำเป็นต้องมีการศึกษาสถานการณ์การดำเนินงานอสม.เชี่ยวชาญด้านทันตสุขภาพของทุกจังหวัดทั่วประเทศ

วัตถุประสงค์การศึกษา

เพื่อศึกษาสถานการณ์การดำเนินงานอสม.เชี่ยวชาญ ด้านทันตสุขภาพทั่วประเทศ นำเสนอในระดับนโยบายของกระทรวงสาธารณสุขให้มีการพิจารณา อสม.เชี่ยวชาญสาขาทันตสุขภาพ

วิธีการศึกษา

การศึกษานี้เป็นการศึกษาเชิงพรรณนา เก็บข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ กลุ่มตัวอย่างใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง คือหัวหน้างานทันตสาธารณสุข หรือผู้รับผิดชอบงานทันตสาธารณสุขที่ปฏิบัติงานในสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด(สสจ.) 76 จังหวัดทั่วประเทศ เนื่องจากสสจ.เป็นศูนย์กลางการดำเนินการ การประสานงานและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับงานสาธารณสุขของทุกหน่วยในเขตพื้นที่จังหวัด

โดยใช้แบบสอบถามที่ผู้ศึกษาจัดทำขึ้น โดยค้นคว้าจากเอกสารและผลการดำเนินงานของ อสม. ในแต่ละจังหวัดจากเอกสาร โครงการของทันตบุคลากรจากจังหวัด⁽⁴⁻¹¹⁾ สมาคมทันตภิบาลแห่งประเทศไทย^(6,12,13) และเอกสารการคัดเลือก อสม. ของจังหวัดราชบุรีจากคณะกรรมการการคัดเลือกส่วนกลาง จากนั้นให้ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 ท่านพิจารณาตรวจสอบเนื้อหาและความเหมาะสมของภาษา และได้นำไปทดสอบก่อนกับกลุ่มตัวอย่างใกล้เคียงกับประชากรที่ศึกษา ดำเนินการเก็บข้อมูลในกลุ่มตัวอย่าง 76 จังหวัด รวม 76 คน โดยทำหนังสือขอความร่วมมือถึงหัวหน้ากลุ่มงานทันตสาธารณสุขทุกจังหวัดพร้อมแบบสอบถามประชาสัมพันธ์ทางกลุ่มไลน์และเมล์กรู๊ปจังหวัดเพื่อให้สามารถตอบแบบสอบถามทาง google map

ในส่วนเชิงคุณภาพใช้แนวการสัมภาษณ์ ซึ่งมีประเด็นและหัวข้อที่สามารถยืดหยุ่นตามความเหมาะสมแต่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ ดำเนินการเก็บข้อมูลในพื้นที่ 4 จังหวัดที่ให้ความร่วมมือ จังหวัดละ 2 พื้นที่ รวม 8 พื้นที่ ได้แก่ ภาคกลางจังหวัดราชบุรี ภาคเหนือจังหวัดแพร่ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือจังหวัดสุรินทร์ และภาคใต้จังหวัดนครศรีธรรมราช เพื่อประกอบการอธิบายการดำเนินงานในพื้นที่ของ อสม. การสนับสนุนการดำเนินงานทันตสาธารณสุขของหน่วยงานที่สนับสนุนให้แต่ละพื้นที่ว่าเป็นอย่างไรบ้าง และกิจกรรมการดำเนินงานของ อสม. เกี่ยวกับทันตสุขภาพ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ร่วมกับการสังเกต สัมภาษณ์รายกลุ่ม อสม. จำนวน 80 คน สัมภาษณ์เชิงลึก 5 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่ม อสม. จำนวน 8 คน ทันตภิบาลที่ปฏิบัติงานในโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) จำนวน 8 คน ผู้อำนวยการ รพ.สต. จำนวน 8 คน ทันตภิบาลที่ปฏิบัติงานใน สสจ. จำนวน 4 คน ผู้รับผิดชอบงาน อสม. ของจังหวัด จำนวน 4 คน รวมทั้งสิ้น 112 คน

ระยะเวลาดำเนินการ ดำเนินการเก็บข้อมูลช่วงเดือนตุลาคม 2559 ถึงเดือนกรกฎาคม 2560

การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลเชิงปริมาณที่ได้จากแบบสอบถาม วิเคราะห์ทางสถิติโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าร้อยละ และค่าเฉลี่ย ส่วนข้อมูลเชิงคุณภาพวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบกลุ่ม สัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตจากกลุ่มตัวอย่างรวมถึงกลุ่มผู้เกี่ยวข้อง โดยนำข้อมูลมาจัดเรียงหมวดหมู่ให้เป็นระเบียบ แยกประเด็น และตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation check)

ผลการศึกษา

1. ข้อมูลทั่วไป

กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถาม คิดเป็นร้อยละ 100 ครอบคลุมทั้ง 12 ศูนย์อนามัยผู้ตอบแบบสอบถามเป็นเพศหญิง ร้อยละ 76.3 เพศชายร้อยละ 23.4 ตำแหน่งทันตแพทย์และเจ้าพนักงานทันตสาธารณสุข ร้อยละ 40.8 เท่ากัน รองลงมาเป็นตำแหน่งนักวิชาการสาธารณสุข ร้อยละ 18.4 ช่องทางการตอบกลับ มาจาก Google Form ร้อยละ 43.3 ที่เหลือมาจากการติดตามจากช่องทางอื่นๆ

2.บทบาทและกิจกรรมของ อสม.เชี่ยวชาญด้านทันตสุขภาพ

เมื่อพิจารณาภาพรวมของประเทศ เกี่ยวกับบทบาทและกิจกรรมที่ อสม. ในจังหวัดดำเนินงานในพื้นที่ สามารถแยกเป็นแต่ละประเด็น ในด้านบทบาทของ อสม.กับการดำเนินงานส่งเสริมสุขภาพช่องปาก และกิจกรรมที่ อสม.ดำเนินงานในพื้นที่

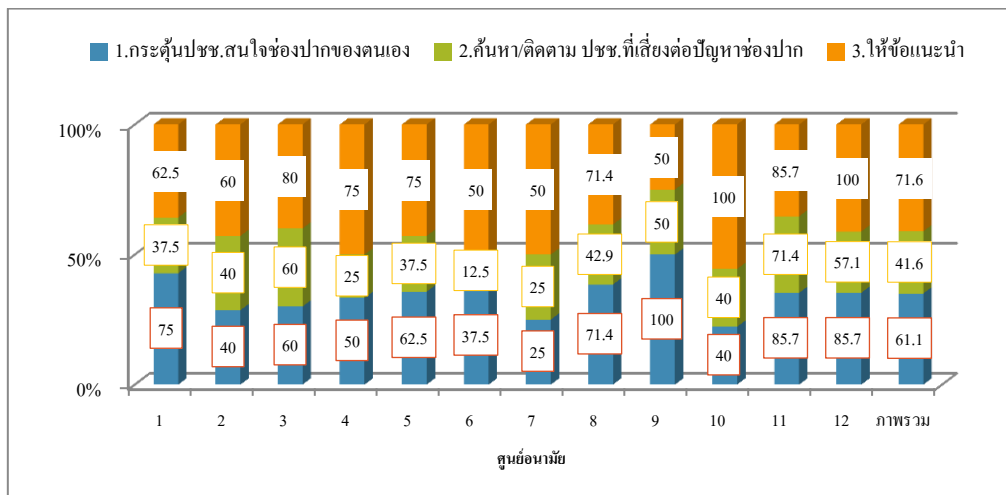
2.1บทบาทของอสม.กับการดำเนินงานส่งเสริมสุขภาพช่องปาก

2.1.1) เผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้ข้อมูลกับประชาชน

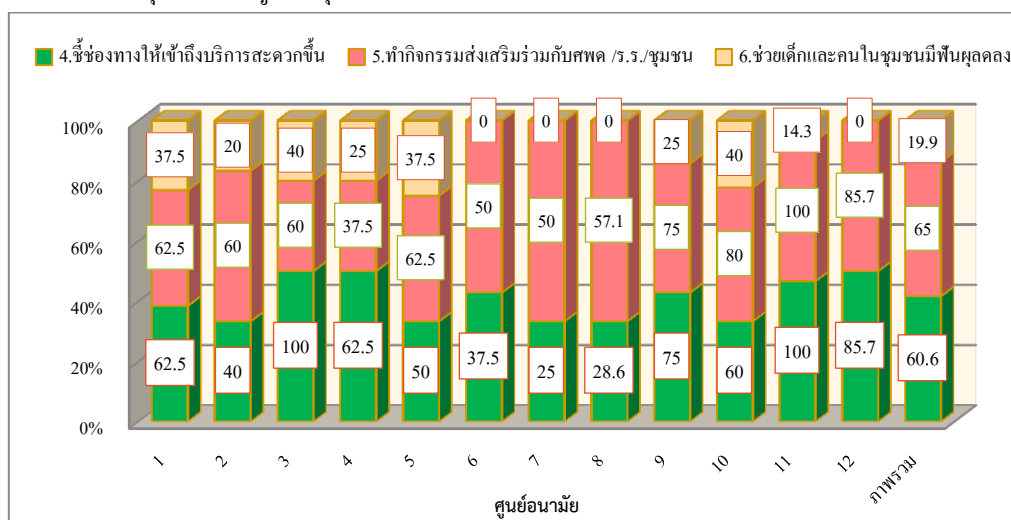
- ให้ขอแนะนำ ปรีกษาเบื้องต้น สอนการแปรงฟันให้กับประชาชนได้ร้อยละ 71.6
- ให้ขอแนะนำ ชีวช่องทางให้ประชาชนเข้าถึงบริการทันตกรรมได้สะดวกขึ้นร้อยละ 60.

2.1.2) สื่อสารให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมดูแลสุขภาพช่องปาก ร้อยละ 61.1

2.1.3) ดำเนินกิจกรรมส่งเสริมทันตสุขภาพร่วมกับศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โรงเรียน ชุมชน ร้อยละ 65.0

แผนภูมิที่ 1 ร้อยละของบทบาท อสม.ในการดำเนินงานส่งเสริมสุขภาพช่องปากจำแนกตามศูนย์อนามัย 12 ศูนย์และภาพรวมทั่วประเทศ เกี่ยวกับบทบาทการช่วยกระตุ้นให้ประชาชนสนใจดูแลสุขภาพช่องปากของตนเองและคนในครอบครัวมากขึ้น ค้นหาติดตาม/ประชาชนกลุ่มเสี่ยงที่มีปัญหาต่อสุขภาพช่องปาก และให้ขอแนะนำ

แผนภูมิที่ 2 ร้อยละของบทบาท อสม.ในการดำเนินงานส่งเสริมสุขภาพช่องปากจำแนกตามศูนย์อนามัย 12 ศูนย์และภาพรวมทั่วประเทศ เกี่ยวกับการช่วยแนะนำ ชีวช่องทางให้ประชาชนเข้าถึงบริการทันตกรรมได้สะดวกขึ้น ดำเนินกิจกรรมส่งเสริมทันตสุขภาพร่วมกับ ศพด./ร.ร./ชุมชน และช่วยเด็กและคนในชุมชนมีฟันผุลดลง

2.2 กิจกรรมที่ อสม.ดำเนินงานในพื้นที่ (ตารางที่ 1)

1) การสำรวจจัดทำข้อมูล

- รายชื่อกลุ่มอายุที่มีฟันผุ/ไม่ผุของคนในชุมชนที่รับผิดชอบ ร้อยละ 24.6
- ข้อมูลการแปรงฟันของผู้ปกครองที่แปรงฟันให้เด็ก ร้อยละ 22.8

2) งานร่วมบริการ

- ประชาสัมพันธ์ ร่วมรณรงค์กิจกรรมงานทันตสาธารณสุข 67.6
- อสม.ช่วยกิจกรรมงานทันตสาธารณสุขในชุมชน ร้อยละ 65.8
- ตรวจฟันผู้สูงอายุ ร้อยละ 61.2

3) การติดตามเยี่ยมบ้าน

- มีการรายงานผลและส่งต่อเจ้าหน้าที่สาธารณสุข/ทันตบุคลากร ร้อยละ 62.6
- ติดตามการแปรงฟันของผู้ปกครองที่แปรงฟันให้เด็ก ร้อยละ 41.5

4) การประสานงานและการมีส่วนร่วมของชุมชน

- อสม.มีการประสานงานกับชุมชนและเจ้าหน้าที่สาธารณสุขมากที่สุด ร้อยละ 80.1
- การมีส่วนร่วมของชุมชนในงานทันตสาธารณสุขร้อยละ 59.1
- เขียนโครงการ/ของบสนับสนุนจากหน่วยงานอื่นๆร้อยละ 8.2

5) งานบริการพื้นฐานในคลินิกทันตกรรม

- อสม.แนะนำขั้นตอนการรับบริการทางทันตกรรม ร้อยละ 49.4
- ชักประวัติเบื้องต้นเพื่อการคัดกรองผู้ป่วยร้อยละ 35.0
- ช่วยงานล้างแก้อื้อ ร้อยละ 30.0

ตารางที่ 1 ร้อยละของ อสม. ที่ดำเนินกิจกรรม จำแนกตามศูนย์อนามัย 12 ศูนย์

กิจกรรม	ร้อยละการดำเนินงานกิจกรรมของศูนย์อนามัย												ประ เทศ
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
1. การสำรวจ คัดกรอง จัดทำข้อมูล													
1.1 มีข้อมูลรายชื่อกลุ่มอายุ	75.0	60.0	40.0	50.0	62.5	75.0	50.0	71.4	75.0	60.0	71.5	100	65.9
1.2 มีข้อมูลรายชื่อกลุ่มอายุ ที่มีฟันไม่ผุ และมีฟัน ผุของคนในชุมชนที่รับผิดชอบ	37.5	0	20.0	12.5	12.5	12.5	50.0	14.3	50.0	0	57.1	28.6	24.6
1.3 มีข้อมูลการแปรงฟันของผู้ปกครองที่แปรง ฟันให้เด็ก	25.0	0	20.0	12.5	25.0	25.0	25.0	14.3	50.0	20	14.3	42.9	22.8
2. การร่วมบริการ													
2.1ตรวจฟันเด็ก	50.0	40.0	60.0	50.0	62.5	37.5	50.0	57.1	75.0	40.0	85.7	57.1	55.4
2.2ตรวจความสะอาดฟันเด็ก	37.5	60.0	40.0	25.0	62.5	25.0	50.0	42.9	75.0	40.0	71.4	57.1	48.9
2.3ตรวจฟันผุระยะเริ่มแรก	37.5	0	40.0	12.5	25.0	12.5	0	28.6	25.0	20.0	28.6	42.9	22.7
2.4ตรวจฟันผู้สูงอายุ	62.5	100	80.0	50.0	87.5	12.5	50.0	42.9	75.0	60.0	57.1	57.1	61.2
2.5สอน สาธิตการแปรงฟัน	37.5	80.0	80.0	37.5	75.0	37.5	50.0	57.1	75.0	40.0	71.4	42.9	57.0
2.6ฝึกผู้ปกครองแปรงฟันจริง	25.0	20.0	40.0	25.0	37.5	37.5	50.0	14.3	75.0	20.0	28.6	14.3	32.3
2.7ตรวจสอบการมีแปรง สีฟัน	25.0	40.0	20.0	12.5	12.5	12.5	25.0	14.3	75.0	20.0	14.3	42.9	26.2

2.8 คัดกรองเด็ก 0-5 ปีโดยใช้แบบคัดกรองจังหวัด จัดทำให้	37.5	0	20.0	12.5	12.5	12.5	25.0	14.3	0	20.0	28.6	28.6	17.6
2.9 ประชาสัมพันธ์ /ร่วมรณรงค์กิจกรรมงานทันต สาธารณสุข	62.5	100	60.0	62.5	62.5	50.0	50.0	42.9	50.0	100	85.7	85.7	67.6
2.10 ให้ทันตศึกษา/แนะนำ/ให้คำปรึกษา เบื้องต้นเกี่ยวกับการส่งเสริมทันตสุขภาพป้องกัน โรคในช่องปาก	75.0	60.0	60.0	37.5	87.5	25.0	25.0	57.1	75.0	40.0	71.4	71.4	57.1
2.11 ช่วยกิจกรรมงานทันตสาธารณสุข ใน สพด./ โรงเรียน	50.0	60.0	40.0	37.5	62.5	62.5	50.0	42.9	25.0	100	71.4	85.7	57.3
2.12 ช่วยกิจกรรมงานทันตสาธารณสุข ในชุมชน	62.5	60.0	80.0	62.5	62.5	37.5	50.0	28.6	75.0	80.0	100	100	65.8
2.13 อื่นๆ	25.0	20.0	0	0	12.5	0	25.0	0	0	20.0	0	14.3	9.7
3. การติดตามเยี่ยมบ้าน													
3.1 ติดตามการแปรงฟันของผู้ปกครองที่แปรง ฟันให้เด็ก	25.0	60.0	60.0	25.0	50.0	50.0	25.0	14.3	75.0	0	57.1	57.1	41.5
3.2 รายงานผล/ส่งต่อ จนท.สาธารณสุขหรือทันต บุคลากร กรณีมีปัญหา	75.0	40.0	80.0	50.0	62.5	50.0	50.0	42.9	50.0	80.0	100	71.4	62.6
3.3 อื่นๆ	12.5	20.0	20.0	0	0	12.5	25.0	28.6	0	20.0	0	14.3	12.7
4. การประสานงานและการมีส่วนร่วมกับชุมชน													
4.1 สร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในงานทันต สาธารณสุข	62.5	40.0	80.0	37.5	37.5	62.5	25.0	42.9	75.0	60.0	100	85.7	59.1
4.2 ประสานงานกับชุมชนและเจ้าหน้าที่ สาธารณสุข	87.5	60.0	80.0	62.5	75.0	75.0	75.0	71.4	75.0	100	100	100	80.1
4.3 เขียนโครงการ/ของบสนับสนุนจากหน่วยงาน กระทรวงสาธารณสุข	37.5	0	20.0	0	0	0	0	14.3	0	0	0	0	6.0
4.4 เขียนโครงการ/ของบสนับสนุนจากหน่วยงาน อื่นๆ	37.5	0	20.0	0	0	12.5	0	0	0	0	14.3	14.3	8.2
5.งานบริการพื้นฐานในคลินิกทันต กรรม													
5.1 แนะนำขั้นตอนการรับบริการทางทันตกรรม	50.0	20.0	40.0	37.5	37.5	62.5	50.0	57.1	50.0	60.0	71.4	57.1	49.4
5.2 ชักประวัติเบื้องต้น เพื่อการคัดกรองผู้ป่วย	25.0	60.0	40.0	25.0	50.0	12.5	0	28.6	25.0	40.0	71.4	42.9	35.0
5.3 ช่วยงานช่างเก้าอี้	37.5	40.0	20.0	12.5	25.0	12.5	0	42.9	0	40.0	57.1	71.4	30.0

ทั้งนี้ บทบาทและกิจกรรมการดำเนินงานส่งเสริมสุขภาพช่องปากของ อสม.สามารถช่วยให้เด็กและ
คนในชุมชนมีฟันผุลดลง ร้อยละ 19.9 (แผนภูมิที่2)สอดคล้องกับข้อมูลการลงพื้นที่สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่
ผู้รับผิดชอบงานทันตสาธารณสุขใน รพ.สต./สจ. และอสม. ที่มองกิจกรรมการดำเนินงานของ อสม. ว่ามี
ส่วนช่วยลดปัญหาดังกล่าวจากการติดตามเยี่ยมบ้านของ อสม.ที่มีการให้ความรู้ด้านการดูแลสุขภาพช่องปากแก่
คนในชุมชน แนะนำการดูแลสุขภาพช่องปาก การแปรงฟันที่ถูกรวิธี การบริโภคอาหารการลด/เลิกการใช้
ขวดนม และติดตามพฤติกรรมกรกินของเด็กรวมถึงการแนะนำรักษาตามสภาพปัญหาของรายบุคคล โดย
อสม. มีหน้าที่รับผิดชอบหลังคาเรือนที่อยู่ในการดูแล เฉลี่ยคนละ 8-15 หลังคาเรือน กิจกรรมที่ทำส่วนใหญ่
จะร่วมไปกับการปฏิบัติงานเยี่ยมบ้าน ตรวจลูกน้ำ ยุงลาย ชั่งน้ำหนัก วัดส่วนสูง วัดความดัน โดยจะให้

คำแนะนำ ประชาสัมพันธ์ บอกข่าวสาร เกี่ยวกับเรื่องสุขภาพช่องปาก ช่วยคัดกรอง ค้นหา ติดตามข้อมูล และส่งต่อให้แก่เจ้าหน้าที่สาธารณสุขและทันตบุคลากร อสม.บางรายมีความสามารถในการสอน สาธิต การแปรงฟันให้กับคนในชุมชนเป็นรายกลุ่ม สอนสาธิตการแปรงฟันแบบปฏิบัติจริงให้แก่ผู้ปกครอง (hand on) ผลิตสื่อการสอน หนังสือนิทาน แต่งเพลงแปรงฟันเองเพื่อขับร้องสอนแก่เด็กและคนในชุมชน คิดค้น ประดิษฐ์โมเดลฟันจากกะลามะพร้าวและกระดาษเพื่อใช้เป็นสื่อสอนแปรงฟัน คิดวิธีช่วยเหลือผู้พิการโดย ทำด้ามจับแปรงสีฟันจากแอสดัจกรียานและฟองน้ำ เพื่อให้ผู้พิการสามารถแปรงฟันได้อย่างถนัดมากขึ้น บางรายเป็นผู้ช่วยข้างเก้าอี้ และช่วยตรวจฟันเด็กในกิจกรรมที่ทำในศูนย์เด็กเล็กเล็กร่วมกับทันตบุคลากรมีบางพื้นที่อบรม อสม.ให้สามารถตรวจนับซี่ฟันและลงรหัสโค้ดฟันผุ ฟันดีในฟันน้ำนมและฟันแท้และการมีหินน้ำลาย

ทันตบุคลากรหรือแม้แต่เจ้าหน้าที่สาธารณสุขและ ผอ.รพ.สต. เล็งเห็นความสำคัญของ อสม. ที่เป็นส่วนหนึ่งในการช่วยเหลือบุคลากรสาธารณสุขได้อย่างดียิ่ง โดยกล่าวว่า

“อสม.เป็นส่วนหนึ่งที่มาช่วยงานทันตสาธารณสุขได้เป็นอย่างดี ลำพังตัวเจ้าหน้าที่เองถ้าไม่ได้รับการช่วยเหลือจาก อสม.คงดำเนินการได้เพียงส่วนหนึ่ง เพราะเจ้าหน้าที่ก็ไม่มีลึกซึ้งถึงพฤติกรรมของคนในชุมชนเหมือนกับ อสม.ที่ใกล้ชิดกว่า เจ้าหน้าที่ไม่รู้จักคนในชุมชนทุกคน เหมือนกับ อสม. ”

“อสม. มีส่วนช่วยแบ่งเบางานและช่วยเหลือการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ในทุกกลุ่มวัยได้”

“ถ้าไม่มี อสม. เจ้าหน้าที่สาธารณสุขก็ทำงานลำบากอสม. ทำให้งานทันตสาธารณสุขในชุมชนมีความชัดเจนมากขึ้น อสม.สามารถดูแลตนเอง คนในครอบครัว คนในบ้านที่ตนเองเองรับผิดชอบได้อย่างมีประสิทธิภาพ”

3.การอบรม อสม.เชี่ยวชาญด้านทันตสุขภาพของจังหวัด

พบว่าร้อยละ 46.1 มีการดำเนินงานอบรม อสม.ด้านทันตสุขภาพ 35 จังหวัด ครอบคลุม 12ศูนย์อนามัย แสดงให้เห็นว่าจังหวัดเห็นความจำเป็นที่ต้องมีการอบรม อสม. ด้านทันตสุขภาพ และต้องการ อสม. มาเป็นส่วนหนึ่งของภาคีเครือข่ายสุขภาพ ช่วยงานทันตสาธารณสุขในชุมชน แม้ยังไม่มียุทธศาสตร์จากส่วนกลางให้ปฏิบัติอย่างชัดเจน

จากการลงพื้นที่ 4 จังหวัด พบว่า อสม. มีอายุหลากหลายตั้งแต่อายุ33-58 ปี เพศชาย จำนวน 5 คน อายุเฉลี่ย 43 ปี เพศหญิงจำนวน 28 คน อายุเฉลี่ย 46 ปี ส่วนใหญ่มีอาชีพ ทำนา ทำไร่ ทำสวน รับจ้าง แม่บ้านและค้าขาย การศึกษาตั้งแต่ ประถมศึกษาปีที่ 4-ปริญญาตรี มีประสบการณ์การทำงานตั้งแต่ 1-30 ปี ทั้งนี้มีข้อเสนอในภาพรวมจากทันตบุคลากร เห็นว่าการอบรม อสม.ด้านทันตสุขภาพ มีข้อจำกัดของอายุ ในเรื่องของการเรียนรู้ศัพท์ภาษาอังกฤษทางด้านทันตสุขภาพ เช่น ชื่อโรค โครงสร้างของฟัน ซี่ของฟันและปัจจัยอื่นด้านสายตาในการตรวจสุขภาพช่องปาก ถ้าเป็นไปได้ก็ควรอยู่ในอายุ 25-55 ปี ซึ่งกลุ่มอายุนี้เป็นกลุ่มอายุที่ทำงานอยู่ในพื้นที่ และมีประสบการณ์เพียงพอที่คนในชุมชนจะให้ความเชื่อถือ และหากอนาคตมีสาขาและมีการคัดเลือก อสม.ดีเด่นทันตสุขภาพขึ้น ควรกำหนดเกณฑ์คุณสมบัติอสม.ดีเด่น อย่างน้อย 3 ข้อ

ดังนี้ 1)เป็นอสม.มาแล้วไม่น้อยกว่า 7 ปีตามคุณสมบัติของอสม.ที่มีการประกวดอยู่ก่อนแล้ว 10 สาขา 2)มีประสบการณ์ด้านทันตสุขภาพในชุมชน ไม่น้อยกว่า 2ปี ตามคู่มืออบรมอสม.เชี่ยวชาญด้านทันตสุขภาพของสำนักทันตสาธารณสุข และ3)สุขภาพช่องปากของอสม.ต้องเป็นตัวอย่างที่ดีแก่บุคคลในชุมชนได้

จากการสัมภาษณ์ อสม. ทุกคนพบว่า นโยบายของชุมชนใน 4 จังหวัด 8 พื้นที่ที่ลงเก็บข้อมูลล้วนมีนโยบายด้านสุขภาพอื่นๆทั้งสิ้น แต่ด้านสุขภาพช่องปากแม้ไม่มีนโยบายที่ชัดเจน แต่ได้ปฏิบัติงานตามที่ทันตบุคลากรมอบหมาย ส่วนการขับเคลื่อนงานทันตสาธารณสุขให้ต่อเนื่องและมีความยั่งยืน อสม. ทุกคนเห็นว่า ถ้ามีระบบการทำงาน ซึ่งเป็นงานที่ทันตบุคลากรได้เคยมอบหมายให้ทำ อสม.สามารถทำได้ แต่จะไม่สามารถดำเนินการตามลำพัง หากทันตบุคลากรไม่เป็นหัวหอกหรือเป็นตัวตั้งตัวตีด้วย โดยกล่าวว่า “หัวไม่ไป ไม่รู้ทางจะไปยังไง” ดังนั้นรูปแบบการดำเนินงานด้านทันตสุขภาพจำเป็นต้องมีที่ทันตบุคลากรต้องเป็นผู้กำหนดรูปแบบและมอบหมายกิจกรรมให้ อสม.ดำเนินงาน

จากการสัมภาษณ์ อสม. ที่ผ่านการอบรมความรู้เกี่ยวกับสุขภาพช่องปาก พบว่า ส่วนใหญ่ผ่านประสบการณ์การมีฟันผุและการถอนฟันมาแล้ว แต่สาเหตุดังกล่าวมีมาก่อนที่ทุกคนจะผ่านการอบรมหลักสูตร อสม.เชี่ยวชาญด้านทันตสุขภาพ หลังการอบรมทุกคนรับรู้ถึงสภาพช่องปากของตนเองเป็นอย่างไร เมื่อได้รับการตรวจจากทันตบุคลากร มีความรู้ว่าฟันผุและหินน้ำลายมาจากสาเหตุของการแปรงฟันไม่สะอาด และถ้าไม่ได้รับการรักษาผลลัพธ์ที่ตามมาจะเป็นเช่นไรคือ ฟันจะผุมากขึ้น มีการปวดฟันจนต้องถอนฟันทั้ง หินน้ำลายถ้ามีมากก็ทำให้ฟันโยกเป็นโรคปริทันต์และรู้ว่าโรคฟันผุและโรคปริทันต์เป็นสาเหตุทำให้ติดเชื้อในร่างกายได้ ซึ่งสุขภาพช่องปากมีความสำคัญกับสุขภาพร่างกายโดยรวม ดังนั้นวิธีป้องกันที่ได้ผลคือต้องทำความสะอาดทุกวันๆละ 2 ครั้ง เช้าและก่อนนอน ในกลุ่มเด็กเล็ก พ่อ แม่ ผู้เลี้ยงดูมีความสำคัญอย่างมากที่จะทำให้เด็กมีสุขภาพช่องปากดี และหากเด็กเล็กมีปัญหาฟันผุจะทำให้เด็กมีปัญหาเรื่องการปวดฟัน จนส่งผลให้ผู้เลี้ยงดูมีภาวะเครียดตามมาด้วย

อสม.เห็นว่าการอบรมและได้รับความรู้ด้านทันตสุขภาพมีส่วนช่วยให้ตนเองและครอบครัวมีสุขภาพช่องปากที่ดีขึ้น สามารถถ่ายทอดความรู้ แนะนำคนในชุมชนจนนำไปสู่การช่วยให้ชุมชนมีฟันผุลดลงได้ โดยกล่าวว่า

“การอบรมทำให้ตนเองมีความรู้จากเดิมที่ไม่เคยใส่ใจดูแลเรื่องฟัน หลังจากอบรม รู้แล้วว่าฟันมีความสำคัญอย่างไร ต้องดูแลรักษาให้มากขึ้น แปรงฟัน เช้า เย็น วันละ 2 ครั้ง นาน 2 นาที เย็นแปรงแล้วก็ไม่กินอะไรอีก”

“ทุกวันนี้ดูแลช่องปากมากขึ้น คนในครอบครัวก็จะบอก แนะนำตลอดให้แปรงฟันให้สะอาด เพราะฟันผุสามารถติดเชื้อทำให้เป็นโรคอื่นๆได้”

“เมื่อก่อนไม่ดูแลฟัน ฟันผุมาก หลังอบรมฟันที่ผุก็ไปรักษาจนครบทุกซี่ เราอบรมด้านนี้มาแล้วต้องเป็นตัวอย่างที่ดีและแนะนำคนอื่น ได้มีความมั่นใจมากขึ้นหลังอบรม ก็จะแนะนำเพื่อนๆ อสม. คนในชุมชนที่รับผิดชอบ เกี่ยวกับความรู้ที่เราอบรมมาเรื่องปากและฟัน”

“แต่ก่อนลงไปเยี่ยมบ้านจะไม่เคยถามไถ่เรื่องปากและฟัน ตอนหลังเห็นเด็กทำหน้าปวดก็จะถามว่าปวดฟันหรือเปล่า จะไปอ้าปากเด็กดูว่าฟันผุมั้ย และแนะนำให้ไปพบหมอฟัน มาบอกให้คุณหมอรู้ว่าบ้านหลังนี้เด็กมีฟันผุแล้ว และส่งต่อให้ไปรักษา เด็กในชุมชนก็มีฟันผุลดลง ”

ในรายที่มีฟันปลอม ก็บอกว่า “จะเอาไปสอนเด็กๆเป็นตัวอย่างว่าถ้าไม่ดูแลฟันให้ดี ต่อไปก็ต้องใส่ฟันปลอม เกี่ยวอาหารก็ไม่สะดวก ”

4.เนื้อหาการอบรม อสม. ด้านทันตสุขภาพ

พบว่า มี 35 จังหวัดที่มีการอบรม อสม.ด้านทันตสุขภาพ โดยใช้คู่มือหลักสูตรการอบรม อสม. เชี่ยวชาญ สาขาส่งเสริมสุขภาพด้านทันตสุขภาพ ปี พ.ศ. 2556 จัดทำโดยสำนักทันตสาธารณสุข กรมอนามัย มากที่สุด ร้อยละ 68.8 รองลงมาเป็นคู่มือที่ปรับปรุง ปี พ.ศ. 2559 ร้อยละ 43.8 และหลักสูตรอื่นๆ ร้อยละ 28.1 จากการสัมภาษณ์ทันตบุคลากรในพื้นที่ที่ดำเนินการอบรม ส่วนใหญ่เห็นว่าคู่มือหลักสูตรการอบรม อสม. เชี่ยวชาญด้านทันตสุขภาพ ปี 2559 ล่าสุด มีเนื้อหาครอบคลุมทุกกลุ่มวัย มีแบบประเมินความรู้ที่เป็นประโยชน์สามารถนำไปใช้ในการประเมิน อสม. ได้ดี รูปเล่มและภาพสวยงาม มีข้อเสนอแนะจากทันตบุคลากร กรณีวิทยากรเป็นเจ้าพนักงานทันตสาธารณสุข (ทันตภิบาล) ควรได้รับการอบรมในเนื้อหาวิชาการที่ยังไม่เคยได้เรียนรู้มาก่อน เช่น การดูแลผู้ป่วยติดบ้านติดเตียง ซึ่งการที่จะไปอบรม อสม. นั้นทันตบุคลากรต้องมีความแม่นยำในการให้ความรู้จึงควรพัฒนาผู้อบรมให้มีมาตรฐานเดียวกันก่อนที่จะไปเป็นวิทยากรอบรม อสม. ในพื้นที่ของตนเอง

5.อสม.ที่ผ่านการอบรม ด้านทันตสุขภาพ ของ 76 จังหวัด

ในปี 2559 มี อสม.ทั้งหมด รวม 1,023,942 คน และในปี 2557-2559 มีจำนวน อสม.ได้รับการอบรมด้านทันตสุขภาพ แยกตามรายจังหวัด ศูนย์อนามัยและรายภาค (ตารางที่ 2)

ตารางที่ 2 จำนวน อสม. ปี 2559 และ อสม.ที่ได้รับการอบรมด้านทันตสุขภาพ ปี 2557 -2559 จำแนกตามรายศูนย์อนามัย และรายภาค

ศูนย์อนามัยที่	อสม. ปี 59(คน)	อสม. ที่ได้รับการอบรมปี57-59 (คน)
1 เชียงใหม่	82,231	1,833
2 พิชญโลก	23,509	244
3 นครสวรรค์	47,629	1,456
4 สระบุรี	31,093	3,094
5 ราชบุรี	34,615	2,174
6 ชลบุรี	13,702	100
7 ขอนแก่น	33,600	150
8 อุตรธานี	25,340	2,060
9 นครราชสีมา	77,785	10,145
10 อุบลราชธานี	69,166	38,203
11 สุราษฎร์ธานี	27,297	3,014
12 ยะลา	37,479	6,124
จำนวนอสม.ทั้งหมดจําแนกรายภาค (คน)		
ภาคเหนือ	251,684	5,610 (ร้อยละ 2.2)
ภาคกลาง	212,633	5,368 (ร้อยละ 2.5)
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	425,615	85,508 (ร้อยละ 20.1)
ภาคใต้	134,010	9,138 (ร้อยละ 6.8)
รวมระดับประเทศ ทั้งหมด (คน)	1,023,942	103,547 (ร้อยละ 10.1)

นอกจากนี้ยังพบว่า ใน 35 จังหวัดที่มีการอบรม มี 13 จังหวัดมีศักยภาพในการจัดประกวด อสม. เชี่ยวชาญ ด้านทันตสุขภาพในระดับจังหวัด ร้อยละ 17.1 แม้ระดับนโยบายยังไม่ได้พิจารณาให้มีการเพิ่มสาขาทันตสุขภาพแต่อย่างใด และมี 64 จังหวัด จาก 76 จังหวัด ร้อยละ 84.2 ที่เห็นด้วย ว่าต้องมีการกำหนดให้มี อสม. เชี่ยวชาญ สาขาทันตสุขภาพขึ้น ซึ่งหากมีนโยบายสนับสนุนและมีการพิจารณาให้มี อสม. เชี่ยวชาญ สาขาทันตสุขภาพ คาดว่าจะมีการดำเนินงาน อสม. เชี่ยวชาญ ครอบคลุมทุกจังหวัดในทุกเขต ส่วนจังหวัดที่ไม่เห็นด้วยกับการให้มี อสม. เชี่ยวชาญ เนื่องจากด้านนโยบาย งบประมาณ ตัวบุคคล (อสม.) และหลักสูตร/เกณฑ์/การจัดประกวด (ตารางที่ 3)

ตารางที่ 3 การประกวด อสม. เชี่ยวชาญ ด้านทันตสุขภาพ และเห็นด้วยต่อการกำหนด อสม. เชี่ยวชาญ สาขาทันตสุขภาพ จำแนกตามศูนย์อนามัย

ศูนย์อนามัยที่	จัดประกวด อสม. เชี่ยวชาญ ด้านทันตสุขภาพ			เห็นด้วยต่อการกำหนด อสม. เชี่ยวชาญ สาขาทันตสุขภาพ	
	จำนวน	ร้อยละ	รายชื่อจังหวัด	จำนวน	ร้อยละ
1 เชียงใหม่ (8)	1	12.5	เชียงใหม่	8	100
2 พิษณุโลก (5)	0	0	-	3	60
3 นครสวรรค์ (5)	1	20	กำแพงเพชร	4	80
4 สระบุรี (8)	0	0	-	7	87.5
5 ราชบุรี (8)	3	37.5	ราชบุรี ประจวบคีรีขันธ์ นครปฐม	6	75
6 ชลบุรี (8)	0	0	-	7	87.5
7 ขอนแก่น (4)	0	0	-	2	50
8 อุตรดิตถ์ (7)	1	14.3	บึงกาฬ	6	85.7
9 นครราชสีมา (4)	1	25	นครราชสีมา	2	50
10 อุบลราชธานี (5)	1	20	มุกดาหาร	5	100
11 สุราษฎร์ธานี (7)	3	42.9	กระบี่ ชุมพร พังงา	7	100
12 ยะลา (7)	2	28.6	สงขลา ตรัง	7	100
รวมทั้งประเทศ	13	17.1		64	84.2

กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถาม พบว่า ตำแหน่งทันตแพทย์และเจ้าพนักงานทันตสาธารณสุข เห็นด้วยต่อการกำหนดให้มี อสม. เชี่ยวชาญ สาขาทันตสุขภาพขึ้น ร้อยละ 90.3 เท่ากัน จังหวัดที่ไม่มีการอบรม อสม. เห็นด้วย มากถึงร้อยละ 90.2 โดยเฉพาะจังหวัดที่ไม่มีการประกวด อสม. เชี่ยวชาญ ก็เห็นควรให้มีการกำหนด อสม. เชี่ยวชาญ สาขาทันตสุขภาพ ร้อยละ 82.5 (ตารางที่ 4) สอดคล้องกับการสัมภาษณ์เพิ่มเติมใน ส่วนของเจ้าพนักงานทันตสาธารณสุข และผอ. รพ.สต. พบว่า “เห็นด้วยที่จะมีสาขาทันตสุขภาพเกิดขึ้น อสม. ที่มาช่วยงานทุกคนมาช่วยด้วยใจ การมีสาขาทันตสุขภาพและให้มี อสม. ดีเด่นสาขาทันตสุขภาพนั้นจะเป็นขวัญกำลังใจและเป็นการตอบแทนกับคนที่ทำงานด้วยจิตอาสาอย่างแท้จริง” หากพิจารณาความคิดเห็นของ อสม. ต่อการเห็นด้วยให้มีการกำหนดสาขาทันตสุขภาพ พบว่าทุกคนเห็นด้วยว่า “ควรมีสาขาทันตสุขภาพ เนื่องจากมีผลดีทั้งต่อตนเอง คนในครอบครัว คนในชุมชน และคนในประเทศ ที่จะมีสุขภาพช่องปากที่ดีมากขึ้น”

ตารางที่ 4 ความสัมพันธ์ระหว่างตำแหน่งบุคลากร จังหวัดที่จัดอบรม อสม.ด้านทันตสุขภาพ และจังหวัดที่จัดประกวด อสม.เชี่ยวชาญด้านทันตสุขภาพ กับภาระเห็นด้วยต่อการเสนอข้อกำหนดให้มี อสม.เชี่ยวชาญ สาขาทันตสุขภาพ จากกระทรวงสาธารณสุข

	เห็นด้วย		ไม่เห็นด้วย	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ตำแหน่งบุคลากร				
ทันตแพทย์	28	90.3	3	9.7
จพง.ทันตสาธารณสุข	28	90.3	3	9.7
นักวิชาการสาธารณสุข	8	57.1	6	42.9
จังหวัดที่จัดอบรม อสม.ด้านทันตสุขภาพ				
ไม่มีการอบรม	37	90.2	4	9.8
มีการอบรม	29	82.9	6	17.1
จังหวัดที่จัดประกวด อสม.เชี่ยวชาญ ด้านทันตสุขภาพ				
ไม่มีการประกวด	52	82.5	11	17.5
มีการประกวด	12	92.3	1	7.7

อภิปรายผล

การศึกษาศาสนาการดำเนินงานโครงการ อสม. เชี่ยวชาญด้านทันตสุขภาพของจังหวัดทั่วประเทศครั้งนี้ เป็นการศึกษาที่มีจุดแข็งในเรื่องการเก็บข้อมูลกลุ่มตัวอย่างได้ครบถ้วนครอบคลุม 76 จังหวัดทั่วประเทศ และยังไม่เคยมีการศึกษามาก่อน การศึกษานี้พบว่า อสม.ในจังหวัดมีการดำเนินกิจกรรมทางทันตสาธารณสุข ที่หลากหลายตามบริบทของแต่ละพื้นที่ที่มีความจำเป็นที่ไม่เหมือนกัน แสดงให้เห็นว่าพื้นที่จำเป็นต้องอาศัยเครือข่าย อสม.เพื่อช่วยแบ่งเบาภาระงานที่ทันตบุคลากรไม่สามารถดำเนินงานตามลำพังในอันที่จะช่วยให้คนในชุมชนมีฟันผุลดลง ประเด็นที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ 1) อสม.ในพื้นที่ มีข้อมูลรายชื่อกลุ่มอายุที่ตนเองรับผิดชอบ มีข้อมูลรายชื่อกลุ่มอายุที่มีฟันไม่ผุและมีฟันผุของคนในชุมชนที่รับผิดชอบและข้อมูลการแปรงฟันของผู้ปกครองที่แปรงฟันให้เด็ก 2) มีงานร่วมบริการ คือตรวจฟันในกลุ่มเด็กและผู้สูงอายุ สอนสาธิตการแปรงฟัน ตรวจสอบการมีแปรงสีฟันของคนในชุมชน 3) ประชาสัมพันธ์ /ร่วมรณรงค์กิจกรรมงานทันตสาธารณสุข ให้ทันตสุขภาพศึกษา แนะนำและให้คำปรึกษาเบื้องต้นเกี่ยวกับการส่งเสริมทันตสุขภาพและป้องกันโรคในช่องปาก 4) ช่วยกิจกรรมงานทันตสาธารณสุข ใน สพด./ โรงเรียน และในชุมชน 5) งานติดตามเยี่ยมบ้าน 6) สร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนและประสานงานกับชุมชนและเจ้าหน้าที่สาธารณสุขพื้นที่ในจังหวัด กิจกรรมเหล่านี้ สอดคล้องกับการดำเนินกิจกรรมในพื้นที่ของ จังหวัดราชบุรี ที่มีการอบรม อสม. โดยให้ อสม.เป็นแม่หมออาสา 1 คน ดูแลเด็กกลุ่มเป้าหมาย 1 ครอบครัวตั้งแต่เด็กคลอดจนถึง 3 ปี เยี่ยมบ้านอย่างน้อยเดือนละ 2 ครั้ง ดำเนินการตั้งแต่ปี 2556-2558 ประเมินผล ในปี 2559 พบว่าการดำเนินดังกล่าว พบเด็กมีฟันผุ ร้อยละ 25 ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับสถิติอัตราการเกิดฟันผุ ในปี 2555 ซึ่งเท่ากับ 53.33 นับว่าลดลงเป็นอย่างมาก⁽¹²⁾ และการดำเนินงานของ อสม.ในกลุ่มอายุอื่นๆจากข้อมูลการลงพื้นที่และการดำเนินงานส่งเสริมสุขภาพเด็กปฐมวัยสูงคิสมส่วน ฟันไม่ผุพัฒนาการสมวัยของจังหวัดนครศรีธรรมราช⁽¹¹⁾พบว่า อสม.มีการรายงานให้ทันตบุคลากร ทราบเกี่ยวกับข้อมูลปัญหาสุขภาพแวดล้อมและด้านสุขภาพต่างๆ เช่น คนในชุมชนผู้เลี้ยงดูเด็กส่วนมากเป็นผู้สูงอายุ ผู้ปกครองส่วนมากไม่ได้แปรง

ฟันให้เด็กเพราะเด็กร้อง ยังมีเด็กกินนมขวด ดิฉวดเวลนอน กลุ่มหญิงมีครรภ์มีอาการแพ้ท้องมาก ไม่ค่อยได้แปรงฟัน บ้วนปากอย่างเดียว ฟันผุเหงือกอักเสบแต่ไม่กล้าไปทำฟันช่วงเพราะกลัวอันตรายชอบทานจุบจิบทั้งวัน ส่วนคนที่ไม่ได้แปรงฟันให้เหตุผลว่าไม่มีเวลา และมีความเชื่อที่ผิดว่าหลังคลอดฟันผุแน่นอนเพราะลูกดื่งแคลเซียม ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูล โครงการพัฒนาศักยภาพ อสม. ผู้การตรวจสุขภาพช่องปากแบบองค์กรรวมรพ.สต.สองคอน อำเภอโพธิ์ไทร จังหวัดอุบลราชธานี ที่อสม. ได้มีการรายงานให้แก่ทันตบุคลากรรับทราบเช่นกัน⁽⁷⁾ ข้อมูลดังกล่าวจะเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนและแก้ปัญหาการทำงาน ของทันตบุคลากรได้ตรงตามข้อเท็จจริงมากขึ้น

ด้านการดำเนินงานของ อสม. ในปัจจุบันเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการให้บริการงานสาธารณสุขมูลฐานในพื้นที่ ซึ่งภาพรวม อสม.สามารถทำได้หลากหลายกิจกรรม งานหลักคือเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้ข้อมูลกับประชาชน แต่หาก อสม. ได้รับการอบรมด้านทันตสุขภาพ จะมีความสามารถมากกว่า อสม.ทั่วไป คือ สามารถให้คำแนะนำ ให้คำปรึกษาเบื้องต้นเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพช่องปาก อุปกรณ์การใช้ทำความสะอาดช่องปาก ตลอดจนสามารถสอนการแปรงฟันให้กับประชาชนในระดับบุคคลและระดับรายกลุ่มได้ อีกทั้งยังดำเนินงานบูรณาการร่วมกับงานส่งเสริมสุขภาพอื่นๆได้ สอดคล้องกับโครงการ อสม. เชี่ยวชาญด้านทันตสาธารณสุข ปี 2558-2559 ของจังหวัดกระบี่ ที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานให้อสม.มีความเชี่ยวชาญ ด้านทันตสุขภาพจนมี อสม. ดีเด่นในระดับจังหวัดถึง 2 ปีซ้อนสามารถเป็นตัวอย่างที่ดีให้แก่ชุมชนในด้านสุขภาพช่องปากได้⁽¹³⁾

ประการสำคัญจากการศึกษาครั้งนี้พบว่า การดำเนินกิจกรรมของ อสม. ช่วยให้คนในชุมชนมีฟันผุลดลงได้นั้นสอดคล้องกับการศึกษา ของมิตธีรฯ แสงเพชร⁽⁶⁾ ที่แนะนำ อสม.นำความรู้ไปถ่ายทอดกลุ่มวัยทำงาน 2,985 คนและกลุ่มวัยเจริญพันธุ์ 2,474 คน พบว่าประชาชนส่วนใหญ่มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้านทันตสุขภาพที่ดีขึ้น โดยดูจากแบบสรูปการบันทึกข้อมูลการเยี่ยมบ้านและการสอบถามจากประชาชนในชุมชนจนเกิดกระแสการรักฟัน ขึ้นในชุมชน

หากแต่การศึกษานี้พบข้อจำกัดที่มีบางจังหวัดยังไม่เห็นด้วยกับการให้มี อสม.เชี่ยวชาญ เนื่องจากด้านนโยบาย งบประมาณ ตัวบุคคล(อสม.) และหลักสูตร/เกณฑ์/การจัดประกวด ดังนั้นการศึกษานี้จึงพบว่าที่ผ่านมา ปี 2557-2559 มีการดำเนินงาน อบรม อสม.ด้านทันตสุขภาพครอบคลุมเพียง ร้อยละ 10.1 เท่านั้น ซึ่งการบริหารจัดการในหน่วยงานภาครัฐเป็นที่ทราบดีว่า ระเบียบนโยบายมีความสำคัญเป็นอย่างมาก ดังนั้นรัฐควรมีนโยบายชี้ชัดและให้ความสำคัญที่จะให้ภาคีเครือข่ายโดยเฉพาะอย่างยิ่ง อสม.ที่เป็นบุคคลใกล้ชิดกับชุมชนมากที่สุด เข้ามามีส่วนช่วยเหลือและร่วมงานกับทันตบุคลากรให้มีความครอบคลุมทุกจังหวัดทั่วประเทศ ก็จะสามารช่วยลดปัญหาโรคในช่องปากของประชาชนไทยลงได้ในระดับหนึ่ง ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายร่วมกันในการพัฒนางานทันตสาธารณสุขไปสู่จุดมุ่งหมายเพื่อประชาชนไทยไร้ฟันผุต่อไป

สรุปผลการศึกษา

การศึกษานี้ พบว่า อสม.ส่วนใหญ่ได้ทำบทบาทหน้าที่เกี่ยวกับทันตสุขภาพอยู่แล้ว และหัวหน้าฝ่ายหรือผู้แทนที่ทำงานทันตสุขภาพ รวมถึงอสม.และผู้เกี่ยวข้องเห็นด้วยกับแนวคิดที่จะให้มีอสม.เชี่ยวชาญสาขาทันตสุขภาพ เพื่อสร้างขวัญกำลังใจและความภาคภูมิใจแก่ อสม. ที่มีความมุ่งมั่นในการปฏิบัติงานช่วยเหลือแบ่งเบาภาระงานของทันตบุคลากรได้เป็นอย่างดี นำไปสู่การดูแลช่วยเหลือทันตสุขภาพแก่ประชาชนทุกกลุ่มวัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. กระทรวงสาธารณสุขควรมีการกำหนดนโยบายระดับกระทรวงที่ชัดเจนให้ดำเนินงานเกี่ยวกับอสม.เชี่ยวชาญสาขาทันตสุขภาพเพื่อจูงใจและเป็นขวัญกำลังใจให้แก่ผู้ปฏิบัติงาน ให้ออกทำงานมากขึ้น
2. สำนักทันตสาธารณสุขควรจัดทำคู่มือบทบาทหน้าที่ของ อสม.เชี่ยวชาญ สาขาทันตสุขภาพให้จังหวัดและสื่อประจำตัว สำหรับ อสม.ในการดำเนินงานทันตสุขภาพ
3. สำนักทันตสาธารณสุข/ศูนย์อนามัย /จังหวัด ควรพัฒนาผู้อบรมให้มีมาตรฐานเดียวกันก่อนที่จะไปเป็นวิทยากรอบรม อสม.ในพื้นที่ของตนเอง
4. ศูนย์อนามัย /จังหวัด ควรกำหนดรูปแบบการดำเนินงานด้านทันตสุขภาพที่เหมาะสมกับทันตบุคลากร และมอบหมายกิจกรรมให้ อสม.ดำเนินงาน
5. กระทรวงสาธารณสุขควรกำหนดคุณสมบัติการเป็น อสม. ดีเด่น สาขาทันตสุขภาพ โดยผ่านการเป็น อสม.มาแล้วไม่น้อยกว่า 7 ปี และมีประสบการณ์ด้านการทำงานทันตสุขภาพในชุมชนอย่างน้อย 2 ปี เพื่อเพิ่มศักยภาพการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพ มีผลงานเพียงพอ สมควรได้รับการคัดเลือกให้เป็น อสม.ดีเด่น สาขาทันตสุขภาพ ซึ่งคงไว้ซึ่งศักดิ์ศรีและได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณ ทันตบุคลากรทั้ง 76 จังหวัด อสม. และเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้อง นางจันทนา อึ้งชูศักดิ์ ที่ปรึกษากรมอนามัย นางศรีสุดา ลีละศิธร ทพ.เชี่ยวชาญ นางปิยะดา ประเสริฐสม ผอ.สำนักทันตสาธารณสุข น.ส.กัญญา บุญธรรม ทพ.ชำนาญการ น.ส.สุวรรณา เอื้ออรรถการุณ ทพ.ชำนาญการพิเศษ น.ส.สุพรรณิ สุกันวานิล นวก.สาธารณสุขชำนาญการพิเศษ น.ส.สุรีย์พร ทรงรูป นวก.สาธารณสุข ที่สนับสนุนข้อมูลและให้คำปรึกษาทำให้งานวิจัยครั้งนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี

ขอขอบคุณ ผศ.ดร.จรวัยพร ศรีศัลักษณ์ รองบรรณาธิการวารสารวิจัยระบบสาธารณสุขและผู้จัดการงานวิจัยสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข ศ.นพ.พรชัย ลีทิสศรีนัยกุล คณะแพทยศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และอาจารย์บุญเรือง ขาวนวล คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ วิทยาเขตพัทลุง รศ.ดร.วัชชัย วรพงศธร และรศ.ดร.สุรีย์พันธุ์ วรพงศธร มหาวิทยาลัยมหิดล ที่ได้ให้คำปรึกษาและเสนอแนะบทความนี้ให้สมบูรณ์

เอกสารอ้างอิง

1. สำนักทันตสาธารณสุข กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข. รายงานผลการสำรวจสถานะทันตสุขภาพแห่งชาติ ครั้งที่ 7 พ.ศ.2545. กรุงเทพฯ: พิมพ์ครั้งที่ 1 บริษัท สามเจริญพาณิชย์ (กรุงเทพ) จำกัด.,2546.
2. กองทันตสาธารณสุข กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข. รายงานผลการสำรวจสถานะทันตสุขภาพแห่งชาติ ครั้งที่ 5 พ.ศ.2543-2544. กรุงเทพฯ: บริษัท สามเจริญพาณิชย์ (กรุงเทพ) จำกัด.,2545.
3. กองสนับสนุนสุขภาพภาคประชาชน กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ.แนวทางและหลักเกณฑ์การคัดเลือกและ ประเมินผลงานอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านดีเด่นอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านดีเยี่ยมอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านดีเยี่ยมอย่างยิ่ง. กรุงเทพฯ:ห้างหุ้นส่วนจำกัดสิทธิโชค ฟรินติ้ง.,2560.
4. ศูนย์สุขภาพชุมชน รพ.ปะเหลียน ตรัง 2560. โครงการพัฒนาศักยภาพ อสม.ผู้ตรวจสุขภาพช่องปากแบบองค์รวมปี2560. สืบค้นวันที่25ก.ค.2560 สืบค้นจาก <http://localfund.happynetwork.org/paper/3536>
5. รพ.ระโนด สงขลา.โครงการรักษ์ฟัน รักสุขภาพ2560. สืบค้นวันที่ 24ก.ค.2560 สืบค้นจาก <http://www.ranodhospital.go.th/paper/379>
6. มิตรธิดา แสงเพชร ศรีสะเกษ.ส่งเสริมทันตสุขภาพในกลุ่มวัยทำงานและวัยเจริญพันธุ์โดยเครือข่าย อสม.ปี2556.ส่งเสริมทันตสุขภาพในกลุ่มวัยทำงานและวัยเจริญพันธุ์โดยเครือข่ายอสม.สืบค้นวันที่ 24 ก.ค. 2560 สืบค้นจาก <http://www.nongkihealth.com/Document/research/d56009.pdf>
7. รพ.สต.สองคอน อุบลราชธานี. โครงการฟื้นฟูความรู้ อสม.เชี่ยวชาญทันตกรรมด้านงานเฝ้าระวังทันตสุขภาพนักเรียน) สืบค้นวันที่ 26 ก.ค.2560 สืบค้นจาก <https://goo.gl/Hi2F6U>
8. รพ.สต.ด่านช้าง อ. นากลาง จ. หนองบัวลำภู. โครงการอบรมฟื้นฟูความรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพ อสม. 2556.สืบค้นวันที่ 27 ก.ค. 2560 สืบค้นจาก http://203.157.169.5/Eoffice/modules/e-filing/f_2556/25560122105304no041896file01.doc
9. กลุ่มงานทันตกรรม รพ.มหาสารคาม.โครงการพัฒนาศักยภาพ อสม.เชี่ยวชาญทันตสาธารณสุข 2559.สืบค้นวันที่ 28 ก.ค.2560 สืบค้นจาก http://www.mkh.go.th/mkh/view_news_activity.php?id=292
10. สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดสมุทรปราการ.โครงการ อสม.ฟันดี ที่สมุทรปราการ.สืบค้นวันที่ 20 ส.ค. 2560.สืบค้นจาก <https://www.gotoknow.org/posts/431543>,2560.
11. โครงการส่งเสริมสุขภาพช่องปากผู้สูงอายุ จ.นครศรีธรรมราช สืบค้นวันที่ 28 ก.ค.2560สืบค้นจาก <https://goo.gl/uB6iMq>

12. ตำบลวัดแก้ว 2556-2558 จ.ราชบุรี. โครงการเข้มแข็ง ครอบครัวผูกพัน เด็กเล็กฟันดี. สืบค้นวันที่ 29ก.ย.2560สืบค้นจาก <https://goo.gl/EE2i9E>
13. นันทิยา ศรีไชย กลุ่มงานทันตสาธารณสุข สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดกระบี่.โครงการ อสม. เชี่ยวชาญด้านทันตสาธารณสุข ปี 2558-2559.